భారతీయ రిజర్వు బ్యాంకు

RESERVE BANK OF INDIA

www.rbi.org.in

ఆర్.బి.ఐ/2017-18/3

DCM (NE) No.G – 1/08.07.18/2017-18 జులై 03, 2017

అధ్యక్షుడు మరియు నిర్వాహక సంచాలకుడు/

నిర్వాహక సంచాలకుడు/

ముఖ్య కార్య నిర్వహణ అధికారి (అన్ని బ్యాంకులు)

మేడం / డియర్ సర్,

మాస్టర్ సర్క్యులర్ - పాత నోట్లు మరియు నాణేల యొక్క మార్పిడి

దయచేసి పాత నోట్లు మరియు నాణేల యొక్క మార్పిడి విషయమై జులై 18, 2016 తేదీ నాటి మాస్టర్ సర్క్యులర్ DCM (NE) నెం. G-1 / 08.07.18 / 2016-17 ను చూడండి. ఈ అంశంపై సవరించిన మాస్టర్ సర్క్యులర్, మీ సమాచారం మరియు అవసరమైన చర్య కోసం జోడించబడింది. ఈ మాస్టర్ సర్క్యులర్ మా వెబ్సైట్ www.rbi.org.in లో ఉంచబడింది.

మీ విధేయులు,

(పి.విజయ కుమార్)

చీఫ్ జనరల్ మేనేజర్

జతపర్చినవి: పైన పేర్కొన్నది

అనుబంధం

<u>మాస్టర్ సర్క్యులర్ - పాత నోట్లు మరియు నాణేల యొక్క మార్పిడి - తేదీ జులై 03, 2017</u>

1. బ్యాంకు శాఖల వద్ద పాత నోట్లు మరియు నాణేల యొక్క మార్పిడి

(ఎ) దేశంలోని అన్ని ప్రాంతాలలో వున్న బ్యాంకుల అన్ని శాఖలు, క్రింద ఉదహరించిన వినియోగదారు సేవలను ప్రజా ప్రయోజనాల కోసం మరింత చురుకుగా, తప్పనిసరిగా అందించాలని ఆదేశించబడ్డాయి. ఆలా చేసినట్లయితే, వినియోగదారులు రిజర్వ్ బ్యాంకు ప్రాంతీయ కార్యాలయాలను సందర్శించే అవసరం ఉండదు:

(i) అడిగినప్పుడు మంచి నాణ్యత కలిగిన అన్ని గుణకాల నోట్లను మరియు నాణేలను జారీ చేయడం,

(ii) పాత/చినిగిన/లోపభూయిష్ట నోట్ల మార్పిడి, మరియు

(iii) లావాదేవీలు లేదా మార్పిడి కోసం నాణేలు మరియు నోట్లను అంగీకరించడం. నాణేల చట్టం, 2011, సెక్షన్ 6 (1) ప్రకారం, సెక్షన్ 4 యొక్క అధికారం క్రింద జారీ చేయబడిన నాణేలు, చెల్లింపులో లేదా ఖాతాలో చట్టపరమైన టెండర్ గా ఉంటాయి: -

ఎ. ఒక రూపాయి కంటే తక్కువ కాని నాణెం, వెయ్యి రూపాయలకు మించని:

బి. సగం రూపాయి నాణెం, పది రూపాయలకు మించని మొత్తానికి:

నాణెం చెడిపోలేదు లేక నిర్ణీత బరువు తగ్గ లేదు లాంటివి ఉల్లంఘించనప్పుడు.

(బి) అన్ని శాఖలు అన్ని పనిదినాలలో ఏ వివక్షత లేకుండా ప్రజలందరికీ పైన ఉన్న సౌకర్యాలను అందించాలి. నెలలో ఒక ఆదివారం కొన్ని ఎంపిక చేసిన కరెన్సీ చెస్ట్ శాఖలలో మార్పిడి సదుపాయం అందించే పథకం మారదు. అటువంటి బ్యాంకు శాఖల పేర్లు మరియు చిరునామాలు సంబంధిత బ్యాంకుల వద్ద అందుబాటులో ఉండాలి.

(సి) బ్యాంకు శాఖలలో పైన చెప్పిన సౌకర్యాల లభ్యత గురించి ప్రజల సమాచారం కోసం విస్తృత ప్రచారం ఇవ్వాలి.

(డి) బ్యాంక్ బ్రాంచీలలో ఏ ఒక్కటీ కూడా తమ కౌంటర్లు వద్ద చిన్న విలువ నోట్లు మరియు / లేదా నాణేలను తిరస్కరించకూడదు.

2. రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్, 2009 - అధికారాల అప్పగింత

(ఎ) రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా చట్టం, 1934 సెక్షన్ 58 (2) తో సెక్షన్ 28 ప్రకారం, భారత ప్రభుత్వం లేదా ఆర్బిఐ నుండి అసంపూర్ణ, చినిగిన, పాత, లేక దొంగిలించబడిన GOI లేదా బ్యాంకు నోట్ యొక్క విలువ హక్కుగా పొందడానికి లేదు. వాస్తవమైన కేసులలో ప్రజలకు కష్టాలను తగ్గించాలన్న దృష్ట్యా, కేంద్ర ప్రభుత్వ ముందస్తు మంజూరుతో, పరిస్థితి మరియు పరిమితులనుబట్టి అటువంటి కరెన్సీ నోట్లు లేదా బ్యాంకు నోట్లను, ఆర్బిఐ తిరిగి ఇవ్వవచ్చు.

(బి) ప్రజా ప్రయోజనం మరియు సౌలభ్యం కోసం, సదుపాయాన్ని విస్తరించడానికి, బ్యాంకుల అన్ని శాఖలు రిజర్వ్ బ్యాంక్ (నోట్ రిఫండ్) రూల్ 2(j), ప్రకారం లోపభూయిష్ట/చినిగిన నోట్ల మార్పిడి ఉచితంగా అందించాలి.

3. సాయిల్డ్ నోట్ యొక్క సరళీకృత నిర్వచనం

వేగంగా మార్పిడి సౌకర్యాలను కల్పించడానికి, మురికి నోట్ల నిర్వచనం విస్తరించబడింది. 'సాయిల్డ్ నోట్' అంటే సాధారణ ఉపయోగం వల్ల పాతబడిపోవడం లేక రెండు ముక్కలుగా చినిగి తిరిగి ఒకటిగా అతికింపబడ్డది. అయితే ఆ రెండు ముక్కలు ఒకే నోట్ కి సంబంధిచినవి గా ఉండి ఏ ముఖ్య లక్షణం కోల్పోకూడదు. ఈ నోట్లు ప్రభుత్వ బాండ్ల చెల్లింపులో బ్యాంక్ కౌంటర్లు మరియు బ్యాంకులలో నిర్వహించబడుతున్న ప్రజల ఖాతాల జమకై అంగీకరించాలి. ఏదేమైనా, ఈ నోట్లు ప్రజలకు తిరిగి జారీ చేయకూడదు మరియు అట్టి నోట్లు కరెన్సీ చెస్ట్ లలో జమచేసి, ఆర్బిఐ కార్యాలయాలకు పాత నోట్ల రూపంగా, తదుపరి ప్రక్రియ కోసం పంపించాలి.

4. పాత చినిగిన నోట్లు - సమర్పణ మరియు చెల్లింపు ప్రక్రియ

'పాత చినిగిన నోటు' అంటే దానిలో ఏదైనా ఒక భాగం లేకపోవడం లేక రెండు భాగాల కన్నా ఎక్కువ గా చినిగిన నోటు. అట్టి నోట్లను ఏ బ్యాంకు శాఖలలోనైనా సమర్పించవచ్చు. సమర్పించిన నోట్లు రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్ 2009 కి అనుగుణంగా అంగీకరించబడి, మార్చబడి మరియు నిర్ణయించబడతాయి.

5. చాలా పెళుసైన/కాలిన/కాలిపోయిన/ అతుక్కుపోయిన నోట్లు

చాలా పెళుసుగా మారిన/కాలిన/కాలిపోయిన/అతుక్కుపోయిన నోట్లు సాధారణ లావాదేవీలకు/మార్పిడికి తట్టుకోలేవు. అందువల్ల వీటిని బ్యాంకు శాఖలు మార్పిడికి స్వీకరించవు. అందువల్ల వీటిని సంబంధిత జారీ విభాగానికి సమర్పిస్తే, అక్కడ వీటిని ఒక ప్రత్యేక పద్ధతిలో పరిశీలిస్తారు.

6. పాత/చినిగిన/అసంపూర్ణ నోట్ల మార్పిడి కోసం విధానం

6.1 పాత నోట్ల మార్పిడి

6.1.1 చిన్న సంఖ్యలో ఇవ్వబడిన నోట్లు: ఒక వ్యక్తి సమర్పించిన నోట్ల సంఖ్య గరిష్టంగా 20, మరియు విలువ గరిష్టంగా రోజుకు 5000/- ఉన్నట్లయితే, బ్యాంకులు వాటిని ఉచితంగా కౌంటర్లో మార్పిడి చేయాలి.

6.1.2 ఏక మొత్తంగా ఇవ్వబడిన నోట్లు: ఒక వ్యక్తి సమర్పించిన నోట్ల సంఖ్య రోజుకు 20, లేదా విలువ రోజుకు 5000/- లను దాటినట్లయితే, బ్యాంకులు తరువాత వాటిని జమ చెయ్యటానికి, రసీదులు ఇచ్చి వాటిని అంగీకరించవచ్చు. మాస్టర్ సర్క్యులర్లో అనుమతించిన విధంగా సేవా రుసుములను విధించవచ్చు (DBR.No.Leg.BC.21/09.07.006/2015-16, జులై 1, 2015). నోట్ల విలువ 50000/- పైన ఉంటే, బ్యాంకులు సాధారణ జాగ్రత్తలు తీసుకోవాల్సి ఉంటుంది.

6.2 చినిగిన/అసంపూర్ణ నోట్ల మార్పిడి

6.2.1 నిర్ధారిత శాఖలు NRR, 2009 యొక్క పార్ట్ III (www.rbi.org.in → పబ్లికేషన్స్ → ఒకేషనల్) లో పేర్కొన్న విధంగా నోట్ల మార్పిడి విధానాన్ని అనుసరిస్తూ కొనసాగించి, కరెన్సీ చెస్ట్ కాని శాఖలు, చిన్న/పెద్ద మొత్తంలో నోట్లు వచ్చినప్పుడు, ఈ క్రింది విధానాన్ని అనుసరించాలి:

6.2.2 చిన్న సంఖ్యలో ఇవ్వబడిన నోట్లు: ఒక వ్యక్తి సమర్పించిన నోట్ల సంఖ్య 5 వరకు ఉన్నట్లయితే, కరెన్సీ చెస్ట్ కాని శాఖలు సాధారణంగా NRR, 2009 యొక్క పార్ట్ III లో

పొందుపరచిన విధానం ప్రకారం వాటిని కౌంటర్లో మార్పిడి చేయాలి. కరెన్సీ చెస్ట్ కాని శాఖలు మార్పిడి చేయలేక పోయినట్లయితే, రసీదులు ఇచ్చి వాటిని అంగీకరించి అనుసంధానించబడిన కరెన్సీ చెస్ట్ శాఖకు మార్పిడి కొరకై పంపించాలి. చెల్లింపు తేదీ రసీదు మీద తెలియజేయాలి మరియు అది 30 రోజులు మించకూడదు. ఎలక్ట్రానిక్ మార్గాల ద్వారా మార్పిడి విలువ జమ కోసం బ్యాంకు ఖాతా వివరాలను పొందాలి.

6.2.3 పెద్ద మొత్తంలో ఇవ్వబడిన నోట్లు: ఒక వ్యక్తి సమర్పించిన నోట్ల సంఖ్య 5 కంటే ఎక్కువ మరియు విలువ 5000/- మించనట్లైతే, బీమా పోస్టు ద్వారా సమీపంలోని కరెన్సీ చెస్ట్ శాఖకు అలాంటి నోట్లు, ఆమె/అతని ఖాతా వివరాలతో (a/c సంఖ్య, శాఖ పేరు, IFSC, మొదలైనవి) పంపించాలి లేదా వాటిని వ్యక్తిగతంగా అక్కడ మార్చుకోవాలి. 5000/- కంటే ఎక్కువ విలువైన నోట్లను కలిగి వున్నప్పుడు సమీపంలోని కరెన్సీ చెస్ట్ వద్ద నోట్లను మార్చుకోవాలి అని సలహా ఇవ్వాలి. బీమా చేసిన పోస్ట్ ద్వారా నోట్లను స్వీకరించే కరెన్సీ చెస్ట్ శాఖలు, ఎలక్ట్రానిక్ మార్గాల ద్వారా నోట్లను అందుకున్న 30 రోజుల వ్యవధిలో పంపినవారి యొక్క ఖాతాకు మార్పిడి విలువను జమ చేయాలి.

6.3 ఈ విషయంలో బ్యాంకు అందించిన సేవలకు సంతృప్తి చెందని వినియోగదారులు, బ్యాంకింగ్ అంబుడ్స్మన్ పథకం, 2006 క్రింద, బ్యాంక్/పోస్టల్ రసీదులు జతచేసి అవసరమైన చర్య కోసం ఫిర్యాదు చేయవచ్చు.

7. "చెల్లించు"/"చెల్లించబడినది"/"తిరస్కరించు" – “PAY”/”PAID”/”REJECT” ముద్రలు కలిగివున్న నోట్లు

(ఎ) ప్రతి బ్రాంచ్ మేనేజర్/ఆఫీసర్-ఇన్-ఛార్జ్ మరియు బ్రాంచ్ యొక్క అకౌంట్స్ లేదా క్యాష్ వింగ్ అధికారికి ప్రతి శాఖలో ఇచ్చిన నోట్లను నిర్ణయించి, రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్, 2009 కి అనుగుణంగా మార్పిడి చేయడానికి ప్రతి శాఖలో 'నిర్ణీత అధికారి' గా వ్యవహరిస్తారు. మార్పిడి చేసిన తరువాత, నిర్ణీత అధికారి తన సంతకంతో "చెల్లించు"/"చెల్లించబడినది"/"తిరస్కరించు" తేదీ గల ముద్రలు నోట్ల మీద వేయాలి.

"చెల్లించు"/"చెల్లించబడినది"/"తిరస్కరించు" ముద్రలు శాఖ యొక్క పేరును కూడా కలిగి ఉండాలి మరియు దుర్వినియోగాన్ని నివారించడానికి 'నిర్ణీత అధికారి' స్వాధీనంలో ఉంచాలి.

(b) ఏదైనా ఆర్బిఐ జారీ కార్యాలయం లేదా ఏదైనా బ్యాంక్ బ్రాంచ్ యొక్క "చెల్లించు"/"చెల్లించబడినది"/"తిరస్కరించు" ముద్ర వున్న నోట్లు బ్యాంక్ బ్రాంచీల వద్ద తిరిగి చెల్లింపుకు సమర్పించినట్లయితే, రిజర్వు బ్యాంకు ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రీఫండ్) రూల్స్, 2009, రూల్ 6 (2) ప్రకారం, అవి చెల్లింపబడవని ఎందుకంటే అవి ఇంతకు ముందే మార్పిడి చేసినవి కాబట్టి, అని సూచించాల్సి వుంటుంది. అన్ని బ్యాంకు శాఖలు "చెల్లించు"/"చెల్లించబడినది"/"తిరస్కరించు" ముద్ర వున్న నోట్లను జారీ చేయకూడదనే సూచనలు ఉన్నాయి. అట్టి ముద్ర వున్న నోట్లు ఏ వ్యక్తి నుండి, ఏ బ్యాంకు శాఖ నుండి అంగీకరించకూడదని అన్ని బ్యాంకులు తమ వినియోగదారులను హెచ్చరించాలి.

8. నినాదాలు / రాజకీయ సందేశాలు కలిగి వున్న నోట్లు

రాజకీయ స్వభావం యొక్క నినాదాలు మరియు సందేశములతో వ్రాసిన ఏ నోటు అయినా, స్వీకరించడానికి చట్టబద్ధత కలిగి ఉండదు మరియు రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్, 2009, రూల్ 6 (3) (iii) నియమం ప్రకారం, తిరస్కరించబడుతుంది. అదేవిధంగా, వాటి రూపం చెడిపోయిన నోట్లు కూడా రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్, 2009, రూల్ 6 (3) (ii) నియమం ప్రకారం తిరస్కరించబడవచ్చు.

9. ఉద్దేశపూర్వకంగా చింపిన/ముక్కలుగా చేసిన నోట్లు

ఉద్దేశపూర్వకంగా చింపిన/ముక్కలుగా చేసిన, మార్పు లేదా పాడు చేయబడినట్లు గుర్తించిన నోట్లకు, రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (నోట్ రిఫండ్) రూల్స్, 2009, రూల్ 6 (3) (ii) నియమం ప్రకారం, మార్పిడి విలువ చెల్లించాల్సిన అవసరం లేదు. ఉద్దేశపూర్వకంగా చింపిన/ముక్కలుగా చేసిన నోట్లను నిర్వచించడం సాధ్యం కాకపోయినప్పటికీ, అలాంటి నోట్ల దగ్గరి పరిశీలన, పెద్ద మొత్తంలో జమ చేసినప్పుడు, అలాంటి నోట్లను ముక్కలు చేయబడిన పద్ధతిలో, ముఖ్యంగా నోట్లను పెద్ద సంఖ్యలో జమచేసినప్పుడు, స్పష్టంగా మోసపూరిత ఉద్దేశ్యాన్ని బహిర్గతం చేస్తుంది. అటువంటి నోట్లు జమచేసినప్పుడు, కేసు వివరాలు, సంఖ్య

మొదలగునవి బ్యాంకు యొక్క శాఖ వారి అధికార పరిధిలోని డిప్యూటీ/జనరల్ మేనేజర్, జారీ విభాగము వారికి నివేదించాలి. అలాంటి నోట్ల జమ పెద్ద సంఖ్యలో జరిగితే, ఈ విషయాన్ని స్థానిక పోలీసులకు కూడా నివేదించాలి.

10. శిక్షణ

మా జారీ కార్యాలయాలు బ్యాంకు శాఖల యొక్క 'నిర్ణీత అధికారులకు' ప్రాధాన్యతా ప్రాతిపదికన శిక్షణ కార్యక్రమాలను నిర్వహిస్తున్నాయి. శిక్షణా కార్యక్రమాలు నోట్ల మార్పిడి విషయంలో మంచి అవగాహనా పెంచడానికి ఉద్దేశించినవి కనుక అట్టి కార్యక్రమాలకు నిర్ణీత అధికారిని, శాఖలు తప్పకుండా తమ ప్రతినిధి గా పంపడం అత్యవసరం.

11. బ్యాంకు శాఖ వద్ద నోటీసు బోర్డు ప్రదర్శన

అన్ని బ్యాంకు శాఖలు వారి శాఖ ప్రాంగణంలో సాధారణ ప్రజా సమాచారం కోసం, “ఇక్కడ పాత/చినిగిన నోట్లు స్వీకరించబడును మరియు మార్చబడును” ("SOILED/MUTILATED NOTES ARE ACCEPTED AND EXCHANGED HERE") అని వ్రాసిన నోటీసు బోర్డు ఒక ప్రముఖ ప్రదేశంలో ప్రదర్శించాల్సిన అవసరం ఉంది. బ్యాంకుల అన్ని శాఖలు తమ ఖాతాదారులకు మాత్రమే కాకుండా, నోట్ల నాణేల మార్పిడి సదుపాయం సాధారణ ప్రజలకు కూడా కల్పించాలి. ఏదేమైనా, నోట్ల మార్పిడి సదుపాయంలో, మనీ చేంజర్స్ డీలర్ల ప్రభావం లేదని బ్యాంకులు ధ్రువ పరచుకోవాలి

12. బ్యాంకు శాఖలలో మార్పిడి చేసిన నోట్లను డిస్పోజ్ చేయడం

బ్యాంకు శాఖలలో మార్పిడి చేసిన పూర్తి విలువ నోట్లను లింక్ చేయబడిన కరెన్సీ చెస్ట్ శాఖలకు పంపితే అవి సంబంధిత జారీ కార్యాలయాలకు పాత నోట్లతో పాటు ఇంతకుముందు సూచించినవిధంగా పంపించవలసి ఉంటుంది. సగం విలువ ఇచ్చిన/తిరస్కరించిన నోట్లను విడి విడిగా పూర్తి విలువ చెల్లించిన నోట్లతో పంపవచ్చు లేదా రిజిస్టర్డ్ మరియు బీమా చేయబడిన పోస్టు ద్వారా అవసరమైనప్పుడు పంపవచ్చు. పూర్తి విలువ చెల్లించిన నోట్లు, జారీ కార్యాలయానికి పంపిన చెస్ట్ రెమిట్టన్స్ గాను, సగం విలువ చెల్లించిన నోట్లు/ తిరస్కరించిన నోట్లు మార్పిడికి పంపిన నోట్లు గాను పరిగణించబడతాయి. అన్ని చెస్ట్ శాఖలు

నెలలో జరిగిన నోట్ల మార్పిడులను గురించిన నెలవారీ స్టేట్మెంట్ సంబంధిత జారీ కార్యాలయానికి సమర్పించాల్సిన అవసరం ఉంది.

13. చెలామణిలో లేని నాణేలు

ఎప్పటికప్పుడు జారీ చేయబడిన 25 పైసలు మరియు అంతకు తక్కువ విలువ కలిగిన నాణేలు, జూన్ 20, 2010 న జారీ చేసిన భారత ప్రభుత్వ గజెట్ నోటిఫికేషన్ సంఖ్య 2529 పరంగా, జూన్ 30, 2011 నుండి చెల్లింపులకు మరియు ఖాతాకు చట్టపరమైన టెండర్ గా ఉండదు. 25 పైసలు మరియు అంతకు తక్కువ విలువ కలిగిన నాణేలు, ఆర్బిఐ యొక్క జారీ కార్యాలయం యొక్క ఆదేశం మేరకు, పేర్కొన్న పద్ధతిలో పంపించాల్సిన అవసరం ఉంది.

14. పర్యవేక్షణ మరియు నియంత్రణ

(ఎ) బ్యాంకుల యొక్క ప్రాంతీయ మేనేజర్లు/జోనల్ మేనేజర్లు శాఖలపై ఆకస్మిక తనిఖీలు చేసి, ఆ నివేదికలను ప్రధాన కార్యాలయానికి పంపాలి. ప్రధాన కార్యాలయం అట్టి నివేదికలు సమీక్షించి అవసరమైనచోట తగు చర్యలు తీసుకోవాలి.

(బి) పైన పేర్కొన్న నియమాలు సరిగా అమలు కానప్పుడు, దానిని భారతీయ రిజర్వు బ్యాంకు తను జారీచేసిన సూచనల ఉల్లంఘనగా భావించి, తీవ్రంగా పరిగణిస్తుంది.